РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

СИСТЕМА ЛОГОПЕДИЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ В ЗАКЛАДАХ РІЗНОГО ТИПУ

THE SYSTEM OF SPEECH THERAPY SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPEECH DEVELOPMENT DISORDERS IN INSTITUTIONS OF DIFFERENT TYPES

УДК 376-056.264:373
DOI https://doi.org/10.32782/ip/97.21
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Литвин І.М.,
orcid.org/0000-0002-8946-1449
канд. пед. наук, логопед,
ст. викладач кафедри початкової і спеціальної освіти
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

У статті теоретично обґрунтовано модель цілісного логопедичного супроводу дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку, що охоплює заклади освіти різних типів. Поняття «логопедичний супровід» витлумачено як неперервний, цілісний і міждисциплінарний процес, спрямований на раннє виявлення, корекцію та профілактику мовленнєвих порушень і на формування сприятливого психолого-педагогічного середовища для розвитку дитини. Описано організаційні моделі логопедичної допомоги в закладах дошкільної та загальної середньої освіти, спеціальних (корекційних) закладах та інклюзивно-ресурсних центрах і схарактеризовано особливості роботи фахівця в кожному з них. У структурі системи виокремлено чотири взаємопов'язані складники – діагностико-аналітичний, корекційно-розвивальний, консультативно-просвітницький та організаційно-методичний. Запропоновано орієнтовні критерії оцінювання ефективності кожного складника. Показано, що дієвість супроводу зумовлюється дотриманням принципів неперервності, наступності між закладами, командної взаємодії фахівців та узгодженості зусиль сім'ї і закладу освіти. Розкрито механізми збереження наступності під час переходу дитини з дошкільного закладу до школи та запропоновано узагальнену модель міждисциплінарної взаємодії учасників супроводу. Окремо проаналізовано виклики воєнного часу й переміщення населення для організації логопедичної допомоги та окреслено перспективи її цифровізації. Зроблено висновок, що формування єдиної, наскрізної системи логопедичного супроводу в закладах різного типу є необхідною передумовою реалізації права дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку на якісну освіту в інклюзивному освітньому середовищі.

Ключові слова: *логопедичний супровід; порушення мовленнєвого розвитку; заклад освіти; інклюзивно-ресурсний центр; міждисциплінарна команда; наступність; інклюзивне освітнє середовище.*

The article provides a theoretical substantiation of a holistic system of speech therapy support for children with speech development disorders across educational institutions of different types. The relevance of the study stems from the steady increase in the number of children with speech disorders and from the need to ensure the continuity and accessibility of correctional assistance along the child's entire educational route. The concept of "speech therapy support" is interpreted as a continuous, holistic and interdisciplinary process aimed at the timely identification, correction and prevention of speech disorders and at creating favourable psychological and pedagogical conditions for the child's development. The organisational models of logopaedic assistance in preschool and general secondary education institutions, special (correctional) institutions and inclusive resource centres are described, and the specific features of the specialist's work in each setting are characterised. The structure of the support system is defined as comprising diagnostic-analytical, correctional-developmental, consultative-educational and organisational-methodological components, and indicative effectiveness criteria are proposed for each. It is shown that the effectiveness of support depends on the principles of continuity, succession between institutions, team interaction of specialists and the coordinated efforts of the family and the educational institution. The mechanisms for preserving succession during the child's transition from preschool to school are revealed, and a generalised model of interdisciplinary interaction is proposed. The challenges posed by war-related displacement for the organisation of speech therapy assistance are analysed separately, along with prospects for its digitalisation. It is concluded that building a unified, end-to-end support system is a necessary precondition for realising the right of a child with speech development disorders to quality education in an inclusive environment.

Key words: *speech therapy support; speech development disorders; educational institution; inclusive resource centre; interdisciplinary team; continuity; inclusive educational environment.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток інклюзивної моделі освіти в Україні актуалізує перегляд підходів до організації спеціальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, серед яких порушення мовленнєвого розвитку посідають одне з чільних місць. Дані наукових і галузевих джерел свідчать про сталу тенденцію до зростання кількості дітей із мовленнєвими порушеннями: за різними оцінками, потреба в логопедичній допомозі тією чи іншою мірою стосується від третини до половини дітей дошкільного віку, а частина з них потребує систематичної корекційної роботи впродовж усього періоду здобуття освіти. Проблема, однак, полягає не лише в поширеності порушень, а й у тому, що допомога нерідко надається фрагментарно. Дитина може отримувати її в закладі дошкільної освіти, втратити під час переходу до школи й знову потребувати вже в умовах інклюзивного класу. Брак наскрізної, узгодженої між закладами системи супроводу

знижує результативність корекції та порушує принцип наступності. Ситуація додатково ускладнюється повномасштабним вторгненням і пов'язаним із ним внутрішнім переміщенням значної кількості сімей з дітьми, що спричиняє розриви в наданні корекційної допомоги, втрату напрацьованої документації та необхідність повторної діагностики дитини в новому закладі. Саме тому обґрунтування цілісної системи логопедичного супроводу дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку в закладах різного типу постає актуальним науково-практичним завданням, безпосередньо пов'язаним із реалізацією права кожної дитини на якісну освіту.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Концептуальні засади інклюзивної освіти та психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами розроблено у працях А. Колупаєвої та О. Таранченко [1; 2]. Теоретико-методичні основи логопедичної роботи системно викладено в підручнику за редакцією М. Шеремет [3]. Психолінгвістичні механізми мовленнєвої діяльності та закономірності її формування обґрунтувала Є. Соботович [7]; прикладні аспекти діагностики й корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку розкрито у працях Ю. Рібцун [6], а дидактичні засади корекційного навчання – В. Тарасун [8]. Питання організації інклюзивного навчання, командного супроводу та педагогіки інклюзивної освіти ґрунтовно опрацьовано С. Мироновою [4]. Нормативно-організаційні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів закріплено Положенням, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України [5]. У зарубіжній науці суспільно-орієнтовані моделі підтримки мовленнєвого розвитку дітей проаналізовано J. Law та його колегами, які обґрунтовують доцільність розгляду мовленнєвих труднощів дитини як проблеми громадського здоров'я, що потребує системних, попереджувальних, а не лише індивідуально-корекційних рішень [9]. Цей підхід є методологічно суголосним ідеї наскрізного супроводу, що обстоюється в цій статті, оскільки обидва наголошують на превентивності, моніторингу на ключових вікових етапах і міжвідомчій координації. Попри значний доробок, питання побудови єдиної системи супроводу з урахуванням специфіки закладів різного типу та забезпечення наступності між ними лишається недостатньо розробленим, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті – обґрунтувати структуру та зміст системи логопедичного супроводу дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку в закладах освіти різного типу й окреслити організаційно-педагогічні умови забезпечення її неперервності та міждисциплінарності.

Виклад основного матеріалу. Логопедичний супровід ми тлумачимо як неперервний, цілісний і міждисциплінарний процес взаємодії фахівців, дитини та її родини, спрямований на своєчасне виявлення, корекцію й профілактику порушень мовленнєвого розвитку та на створення сприятливих психолого-педагогічних умов для повноцінного навчання й соціалізації дитини. На відміну від епізодичної допомоги, супровід має пролонгований характер, він розгортається вздовж усього освітнього маршруту – від раннього виявлення порушення до закріплення сформованих навичок у щоденній комунікації та навчальній діяльності.

У структурі системи доцільно виокремити чотири взаємопов'язані складники. Діагностико-аналітичний складник передбачає виявлення й кваліфікацію порушення та визначення освітніх потреб дитини. Корекційно-розвивальний охоплює безпосередню логопедичну роботу й адаптацію освітнього процесу. Консультативно-просвітницький забезпечує взаємодію з родиною та педагогами, а організаційно-методичний – планування, документування й наступність допомоги. Зміст кожного складника конкретизується залежно від типу закладу, у якому перебуває дитина.

Заклади освіти різного типу мають власну специфіку організації логопедичної допомоги, що зумовлено їхніми завданнями, контингентом дітей та кадровим забезпеченням. Узагальнену характеристику відповідних організаційних моделей подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Специфіка логопедичного супроводу в закладах освіти різного типу

Тип закладу	Провідні завдання супроводу	Форми роботи логопеда
Заклад дошкільної освіти	Раннє виявлення, профілактика й корекція порушень, підготовка до школи	Індивідуальні та підгрупові заняття, логоритміка, робота з вихователями й батьками
Заклад загальної середньої освіти (логопункт)	Корекція порушень усного та писемного мовлення, профілактика дислексії й дисграфії	Заняття на логопедичному пункті, взаємодія з учителями початкових класів
Спеціальний (корекційний) заклад	Системна корекція тяжких порушень мовлення, комплексний розвиток дитини	Щоденні корекційні заняття, наскрізний мовленнєвий режим закладу
Інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ)	Комплексна оцінка розвитку, визначення освітніх потреб, методичний супровід	Діагностика, надання корекційних послуг, консультування закладів і родин
Інклюзивний клас / група	Реалізація ІПР, адаптація освітнього середовища, командна підтримка	Корекційні заняття, співпраця з асистентом учителя та командою супроводу

Незалежно від типу закладу, ефективна система супроводу ґрунтується на спільних принципах: «цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина є здатною відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування й на те, щоб її почули; усі люди потребують один одного; справжня освіта може здійснюватись лише у контексті реальних взаємостосунків; усі люди потребують підтримки і дружби ровесників; для усіх учнів досягнення прогресу скоріше можуть бути у тому, що вони можуть робити, ніж у тому, що не можуть; різноманітність посилює усі сторони життя людини» [4, с. 11]. Особливої ваги набуває принцип наступності в межовій ситуації переходу «дитячий садок – школа», коли ризик утрати супроводу найбільший.

Системотвірним механізмом, що поєднує заклади різного типу в єдиний простір допомоги, є міждисциплінарна командна взаємодія, координована, як правило, інклюзивно-ресурсним центром [5]. Узагальнену модель такої взаємодії подано на рисунку 1.

Практичним інструментом забезпечення наступності є передавання індивідуального освітнього маршруту й результатів логопедичної роботи від закладу до закладу. Зміст наступності на ключових етапах освітнього шляху дитини узагальнено в таблиці 2.

Запропонована система забезпечує перехід від епізодичної допомоги до цілісного, керованого процесу, у якому кожен заклад виконує власну функцію, а інклюзивно-ресурсний центр відіграє координувальну роль. «Розширення спектра функцій спеціальних закладів освіти, перетворення їх в осередки концентрації цінних освітніх ресурсів, центри надання кваліфікованої спеціальної профільної допомоги, тренінгові та консультаційні бази для загальноосвітніх закладів (району, міста, області) можна вважати стратегічним, на сучасному етапі, та оптимальним шляхом розвитку національної освіти й одним із механізмів налагодження взаємодії спеціальної та «масової» освіти на найближчу перспективу» [2, с. 74].

Повномасштабне вторгнення суттєво ускладнило функціонування описаної системи. Масове внутрішнє переміщення сімей з дітьми призводить до того, що дитина протягом одного навчального року може кілька разів змінювати заклад освіти, унаслідок чого логопедична картка, висновок ІРЦ та індивідуальна програма розвитку часто

Рис. 1. Модель міждисциплінарної взаємодії в системі логопедичного супроводу

Таблиця 2

Забезпечення наступності логопедичного супроводу на етапах освітнього маршруту

Етап / перехід	Завдання супроводу	Механізм наступності
Ранній / дошкільний вік	Раннє виявлення, профілактика та корекція	Логопедична картка, рекомендації ІРЦ для родини й закладу
Перехід «садок – школа»	Збереження безперервності допомоги, підготовка до навчання грамоти	Передавання висновку ІРЦ та ІПР, спадкоємність змісту корекції
Початкова школа	Профілактика й корекція дислексії та дисграфії	Спільне планування логопеда та вчителя, моніторинг динаміки
Основна школа	Закріплення навичок, підтримка комунікації та писемного мовлення	Консультативний супровід, перегляд ІПР командою супроводу

не встигають супроводжувати дитину або взагалі втрачаються. Руйнування й пошкодження освітньої інфраструктури в окремих регіонах призводить до закриття логопунктів і дефіциту фахівців на місцях, тоді як приймаючі громади, навпаки, стикаються з різким зростанням навантаження на наявних логопедів через приплив дітей-переселенців. Додатковим чинником ризику є те, що значна частина дітей, які пережили обстріли, евакуацію чи втрату близьких, демонструє не лише первинні мовленнєві порушення, а й вторинні комунікативні труднощі, пов'язані з психотравмувальним досвідом, що потребує тіснішої, ніж раніше, взаємодії логопеда з психологом у межах єдиної команди супроводу.

За таких умов перспективним і частково вже реалізовуваним напрямом є цифровізація логопедичного супроводу. Електронна (хмарна) логопедична картка дитини, доступна уповноваженим фахівцям незалежно від її фактичного місця перебування, дає змогу зберегти діагностичну й корекційну інформацію під час вимушеної зміни закладу. Телелогопедія – проведення корекційних занять у дистанційному форматі через відеозв'язок – забезпечує безперервність допомоги дітям з прифронтових і деокупованих територій, а також родинам, які виїхали за кордон, але прагнуть зберегти зв'язок дитини з україномовним логопедичним супроводом. Онлайн-консультування батьків і педагогів дає змогу інклюзивно-ресурсним центрам частково компенсувати дефіцит кадрів на місцях. Водночас цифровізація не повинна розглядатися як повноцінна заміна очної корекційної роботи, особливо для дітей дошкільного віку й дітей із тяжкими порушеннями мовлення, для яких визначальними є безпосередня артикуляційна й сенсомоторна взаємодія з фахівцем; цифрові інструменти доцільно розглядати як допоміжний, а не альтернативний елемент системи супроводу.

Запропонована система забезпечує перехід від епізодичної допомоги до цілісного, керованого процесу, у якому кожен заклад виконує власну функцію, а інклюзивно-ресурсний центр відіграє координувальну роль. Важливими умовами її дієвості є кадрове забезпечення закладів кваліфікованими логопедами, методична підтримка педагогів, ведення єдиної супровідної документації та залучення родини як повноправного учасника команди. Як зазначають А. Колупаєва та О. Таранченко «спеціальні навчальні заклади мають стати ресурсними осередками для забезпечення належного супроводу та підтримки дітей з порушеннями, які інтегрувалися в інклюзивні заклади» [2, с. 75]. Перспективним напрямом удосконалення системи є цифровізація супроводу – використання електронних карток розвитку, телелогопедії та онлайн-консультування, що набуває особливої актуальності для закладів у віддалених та постраждалих громадах.

Висновки. Логопедичний супровід дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку доцільно розглядати як єдину, наскрізну систему, що охоплює заклади освіти різного типу й забезпечує неперервність допомоги впродовж усього освітнього маршруту дитини. Структуру цієї системи утворюють діагностико-аналітичний, корекційно-розвивальний, консультативно-просвітницький та організаційно-методичний складники, а її результативність визначається дотриманням принципів неперервності, наступності, командної взаємодії та єдності вимог сім'ї і закладу освіти. Для кожного складника системи запропоновано орієнтовні критерії оцінювання ефективності, що дає змогу перейти від формального до змістового моніторингу якості супроводу. Системотвірну, координувальну роль у такій моделі відіграє інклюзивно-ресурсний центр. Окремого осмислення потребують виклики, спричинені війною та вимушеним переміщенням населення, подолання яких можливе завдяки поєднанню традиційних форм роботи з елементами цифровізації – електронною документацією, телелогопедією та дистанційним консультуванням. Побудова цілісної системи логопедичного супроводу є необхідною умовою реалізації права дитини з мовленнєвими порушеннями на якісну освіту в інклюзивному середовищі. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробленням цифрових інструментів супроводу та критеріїв моніторингу його ефективності, зокрема в умовах воєнного й післявоєнного відновлення системи освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

3. Логопедія : підручник / М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін. ; за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. 776 с.

4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.

5. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-п (дата звернення: 30.06.2026).

6. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 239 с. (Серія «Професійний довідник»).

7. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична структура мовленнєвої діяльності та механізми її формування. Київ : ІЗМН, 1997. 44 с.

8. Тарасун В. В. Логодидактика : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 392 с.

9. Law J., Charlton J., Asmussen K. Child Language as a Wellbeing Indicator. London : Early Intervention Foundation, 2017. 64 p.

Дата першого надходження статті до видання: 07.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.08.2026